

Զի հրատարակուած ձեռագիրները չեն վերադարձուիր

10 0 0 0 0

Վարչութիւնն իրաւունքս ունէր այս-
պէս մտածելու երէկ, որովհետեւ տակաւն
մէկ երկու չարախմ անօթ Շապին Գաբրա-
նիաարի եկեղեցւոյն մէջ, Ազգ. երեսփո-
խանի մը կողմէ զուտ կուսակցական ընդյոյն
ունեցող լատնաթատիքիւն տեղի ունեցած
էր, և տարարկայ չկար ընտել որ երբ տը-
սածութիւնը տապալուէ՝ նոյնը պիտի ըլլար
ուրիշ գաւառներու և թաղերու մէջ ու
Ազգն էր եկեղեցիները չի կրնար յատու

ցնել ունի Կառն, իսկ իր երեսփոխանները, և ազգային իշխանությունները նախատող սանձարձակ բանախօսներուն բնաւ:

Երէկ պահ մը իման ժողովին բարեութեամբ առաւ քաղց Ծօթ. Թորգոման, մէկը Դաշնակցութեան ծանօթ հարկերէն: Արամ էֆ. Հալաճեան ալ, որ նոյն հանգամանքը կ'ըլլէ՝ բաւական ազդուէ հանց ժողովին մէջ, բայց անօգուտ: Սակայն ամէն ինչորոշ չորսը համաձայններ և տարակարծիքներ կրնան դառնալ ու միշտ փոքրամասնութիւնն է որ կ'համակերպի մեծամասնութեան որոշման, ժողովական սկզբունքը այս է և այսպէս ըրին երէկ Բաղար. ժողովոյ միւս երկու տարակարծիք անդամները, իսկ Ծօթ. Թորգոման, յայտնելով որ չի կրնար այլ ևս մասնակցել վարչութեան, մեկնեցաւ ժողովին և այնպէս ըմբռնուեցաւ թէ հրաժարած է այլ ևս ժողովականութենէ:

ԱԶԱՏԱՍԱՐՏ՝ԻՆԸ

Իման ժողովին մէջ երէկ բռնու վիճարանութիւններ կատարուեցան եկեղեցիներու մէջ ատենախօսութիւններ կատարուելու հարցին շուրջ: Տիրահոյ չակ յետադիմական եկեղեցականներ իրենց ուղածին պէս մեկնելով կաթողիկոսական հալաճեան մասնաճիւղական կողմէն և ազգային ժողովի ընդունած բանաձեւը, իրենց իրաւունքներն որ եկեղեցիները գոյութիւն ունենան քաղաքական միջոցներու՝ այլ ևս կրկնական հանդէսներու և որ և է հաւաքովի առջն: Յուսկի քահանայ Քաջունի և քահանայ մը աշխարհական ժողովականներ պատասխանեցին այդ յետադիմականներուն և մանաւանդ տիրահոյ չակ խառնակիչ վիճակներն թէ Ազգային ժողովի ընդունած բանաձեւին համաձայն միայն կրնան շարժիլ, թէ իրաւունք չունեն ըստ կամ մեկնելու կաթողիկոսին կողմէն, քանի որ անոր մէջ միայն կ'արգիլուի եկեղեցիներու մէջ քաղաքական միջոցներու գոյութիւնը: Կրօնական և քաղաքական ժողովներու անդամներու միջև կարծիքի բռնու խառնակարար ընթացք կը բռնէին կրօնականները և մէկ քանի աշխարհական անդամներ և չէին թողուր որ ազատական աշխարհականները իրենց կարծիքը յայտնէին, այնպէս որ Ծօթ. Թորգոման և Գեղեցիկ առաւ քաղց ժողովին՝ կրօնականներուն երեսին զարնելով իրենց հակօրինական ոտնձգութիւնը: Արամ էֆ. Հալաճեան և ուրիշներ ևս սրտմտելով՝ պէտք և դաժ ջանքերով պատասխան տուին կրօնականներուն և մէկ-երկու շնորհքնի աշխարհական ժողովականներուն, որոնք իրենց միւս ընկերակիցներուն բացակայութենէն օգտուելով՝ կ'օգտին անմիջական որոշում տալ: Պէտք չ'կայ իսկ յիշելու թէ

աշխարհականներու մեծադուք մասին բազմաթիւ անգամ ջանքեր, պահանջարկները յաջողեցան իրենց նպատակին մէջ, այն է եկեղեցիները գոցել ամէն տեսակ հաւաքովի և բնորոշական գործողութեանց առջն:

Requiescat in pace!

Մ Ա Շ Ի Ն Ա

Երէկ կը հանձնար, այս անգամ Մաղնիսայի պատմական անցեալին խօսինք հաւերճօրէն, քանի որ վերին հայոց խօսքին Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին տարեկան տօնն էր երէկ:

Տրոփաղայի հանրաժողով պատերազմէն ետք, Այսօրին հաճախեցին այժմեան քաղաքական տարեկան մէջ Մանապիւնը (Magnates) երեք քաղաքներ չիւնեցին: Առնցք մէկն էր Սիսիական Մաղնիսայ, որ, երկու տարեկան պղծութիւններու պատճառով, մեծ խռովութիւններ անդադարէն: Օրինակի համար, Սուրբ Ստեփանոս արքային ողորմելի նահանջէն յետոյ, երբ Հոմիմական արծաւառ լանդակին սպորապիտ Սիսիական կաթողիկոս տիրեց Մանիսային, ան տուն քաղաքը ուղից յետադիմական մը կ'անցնէր ի պատիւ քաջին: Այդ յաշարձաններն մէկ տողը քաղաքի իրենց համար անպակաս ազդուէ յարուցին՝ ազդուէ կայող Մանիսայիները: Անանկ կը կարծուի թէ զիւրարորոք Մանիսայիներուն այս ընթացքն էր որ պատճառ եղաւ Պերգամոնի կ'օմէն Բ. արքային քաղաքական միջամտութեանը: Բիւ շատ պատմութեանէն տիրած զգացողները ազդէ գիտեն թէ Տիրիկոսի իշխանութեան տուն տեղի ունեցած ազդուէի գիտնալարմին առթած տեղեկութիւններն մէջտեղ, այս տարաբնու Մանիսայիները իրար կը ըզբռնէին օրէնսդրական ձեւակերպութեան մը սխալին կրկնութիւնը արգիլելու համար: Տիրիկոս վերադարձեց քաղաքը, և անկողն ըզբռնողներուն ընթերցումէն ձանձրացած, վերջնականապէս վարչութիւնը յանձնեց Պերգամոնի իշխանութեան:

Դրամ կոխելու մասին Մանիսայի նախնադատութիւնը պատմական կարեւորութիւն ունի: Երկու տարեկան, իրարմէն իշխանութիւնները վայրապար ջանքեր ըրին զաշնակցութիւն մը կազմելու համար մէջերնին: Մանիսա երկու տարեկան առթիւներ փնտռեց իւրաքանչիւր ձուլումի վայրէ: Դրամներու այս խնդիրը երկու վեճերու առթիւ տուաւ և վերջապէս Մանիսա ինքնազուլու մնաց: Իր ուղածն ալ ատ էր: Մանիսային, միւսից արտ, ազատ կարծիքի սիրահարն է և դաժ և մեք քաղց գիտեն թէ յիշուի չիշուի ծանօթ գաւառի խնդիրին առթիւ յուզուած վեճերը (1885-1894) կըրկ-

նութիւններն էին նախկին ջգարական զբոսաշրջութիւններուն: Կրկնային, օգին, ջուրէն, միջավայրին, զիւրքին էին ազգայնութիւնը վեճի և կատարածի առարկայ չենք կրնար ընել: Անկարելի է նախնային ընտանիքի մը: Այսօրին: Զարմանալի է որ, Բրիտանիայի ծագումնաբան տուն, Մանիսա յիշատակուած չէ նոր կատարական մէջ: Այս կէտը կարելի է ուղղութեան տուն: Հաղթանակական հետաքրքրական երեւոյթ մը կայ հան: Մանիսայ, Յիսուսի չորսնոց ԺԳ, զարուէ ակեղեցիներ Բիւզանդական իշխանութեան կարեւոր քաղաքներէն մին էր Մանիսա, որ, ետքը, Լատինական Կ. Պօլսոյ տիրապետութեան տուն, 33 տարեկան Յիսուսի նոր իշխան Եսանիկո Տուգասի մայրաքաղաքը եղաւ:

Երբ արտ Օսմանեան Մանիկը սկսաւ ծածանիլ Ժող. Սիսիոյ այս կողմերը, Անդրօնիկոս Բ. կայսրը Մանիսան արաւուտանց Սիսիական Գաթալայիցի զաշնակցի գործերով որոնց կը հրամայէր Ռօթ տէ Զիյո ծովակալը:

Մի ժողով ԵՄ Մանիսայի մասին է խօսքերնիս, այսինքն խռովութեանց խառնարանին մասին: Մտիկ ըրէք որ քանի Մանիսայիները ուժգնապէս զիմադրեցին իրաւական ուժերուն, սակայն Մանիսայի Գաթալայիցիներն իրար փոխօրոշին օր ցերեկով, այնպէս որ կոտորածը հոկայ Նախնադատութիւններ տուաւ: Ընդհանգ 1306 թուականին, ծովակալ Ռօթ Տէ Զիյո պարապ տեղը ջանաց ըմբռնու Մանիսայիները գողցու, և երբ 1313ին Սիսիական իշխան Սարուխան պէյ գրաւեց Մանիսան, անոնք, Մանիսայիները գրաւուած էին կրօնական ընկուղի տողակ յորջորջուած խնդիրներով, (եղիմ մարդարէն կանքը երկնից մէջ, Յիսուսի ապտակ զարնողին անունը, և այլն): 1398ին Մանիսա վերջնականապէս Օսմանեան երկրի դարձաւ: Բայց, ներքին երկպառակութեան տուն, թիւ մուրէնի շտեմարանի փոխակերպեց Մանիսա քաղաքը՝ ուր զիւրք աւարը և կաթողիկոսը: Վերջին ժամանակի ներքին խռովութեան ժամանակ, Արար զինուորներ Մանիսան գրաւեցին: Նուա դաժագուրկ Օսմ. կայսրը ատեն ատեն Մանիսա բնակած են և շատ բարեք լրացնէին: Իր չենք չորսը հաւերճ, նախաւոր են Պերգամոնի պիւտե Սուլթան, Սուլթան Մուրադ Բ. ի ձապները՝ որոնք ճարտարութեան գլուխ գործողները կը հաճարուին, Պրուսայի Նիկ ձապներ վերջը: Սուլթան Քեռիմ, Աղ-Բուսար, (Նիսպէ) Օսալար, (սարգոյիմ) Իրիքանիս, (Փափաղը) Յիսուսանոց, Իմարէթիանէ, և այլն, և այլն:

Նախաւոր է Մանիսայի մեկու ըսուած տարեկան (Մարտ 9) բանայլը՝ որ հաստատուած է բժշկապետ Մէրքէզ էֆէնիի

չորսիւ: Այս վերջինը այսօր կը հանգի Սիսիական իշխան յորջորջուած վայրը: Նիկիւղի տունին, ամէն տարեկան շրջակայի հոգալուոր ուղիտաւորներ Մանիսա կը խոսեցին, 41 տարեկան ըստ զաղութեան կազմուած հոգալուոր Մանիսա Նիկիւղի Սուլթան ձապի գործերը վրային կը նետեն, հիսուսի և աննորդաշնակ կա: Նախաւորութեամբ մը: Այս մեկու բնաւ յիշին առթիւ քաղաքին առնարական աշխարհական կը գործէ, օգնութիւնը հետեցնող կը սաստկանայ, ինչ որ քիչ մը տով: Մեր օրերը, Կէտիկ գետին ձապի տուն վերեւ ձապը և կը կատարուի, օգնութիւն պարգեւելով քաղաքին: Նորիպէս, տարին անգամ մը, առնարական ըստկայի մը տեղի կուենայ, օգտակար շրջանի մը մէջ:

Այսօր Պրուսայաւա-Մանիսա խոսքին անյարգար վիճակ մը ունի: Մանիսայի (Սարուխան) ըստկային հոգային մակերեսային է 17113 քառ. քիւ: Հոգամշակութեան տեսակէտով, յորջորջուած են հեղեղներուն բերած կարծիք հոգերը և հանքային նիւթերով խոտցած ուժերը մեծ տաւելութիւններ կը պարգեւեն: Սարուխան Մանիսայի հոգին մէկ մասը աշխարհէն է, այսինքն զարգացուն և պողարներ: Մշակելի հոգին 900 քառ. քիւ: քիւ: անկաւելի թիւ մըն է: 48 քառ. քիւ: անտար պապած զիւրքը կուտայ արհեստաւոր պատկարներ: Սակայն հարկ է խնամել այս բնական հարստութիւնը, արհեստները պէտք է զարգացնել, ամէն բանէ օգտու:

Դիւ Մանիսա քաղաքը ունի 800 քառ. քիւ: անմշակ հող: Այգիները և անդերը խնամքի կարօտ են: Գիտական նոր գործիքներով հարկ է գրախօսի վերածել այդ արդասարկը զաշնակցի, հոգերը և այլնները իսկ ամբողջ Սարուխան սանձաղցին մէջ 703 քառ. քիւ: անտար կը գտնուի: Իդմիւրէն Մանիսա երկարող երկաթուղին զիւն է 63 քիւ: քիւ: Մանիսային Գաթալայի 27 քիւ: 25 մէթը: Մանիսային Օսման 92 քիւ: Ե և այս մասնաճիւղին բացուած կատարուած է Հիմրէթի 1307 (1305) Ապրիլ 1ին:

Վերին Մանիսայի հայոց Ս. Լուսաւորիչ հայատեղի եկեղեցին ունի արձանագրութիւն գեղաքանդակ որուն (թիւն ըզժամ մի զէպ ևս պատկերոյ) տողին ԶԺԱՄ Մի Գեղ գրեւուն թուական արժէքն զատկով, կը գիտենք որ սիրոյ տաճարը կանգնուած է 1248=1799 թուականին: (դ-6, ժ-10, ա-1, մ-200, մ-20, դ-4, է-7, ու-800 = ՌՄԽԻԿ կամ 1248=1799): Գմիւրէն քաղաքի եկեղեցին ունի ներքին կողմէն 18,70 մէթը երկարութիւն, 10,30 մէթը լայնութիւն, առնոց սիւնի, 3 դուռ, 2 պահարան:

Վայրենիօրէն գեղեցիկ է ազգային գե-

ՊԱՅԲԱՐԸ

(Կ Ի Պ Ա Կ)

Պ.

Անոնց մէջ հետեցնող իրարու կը յաջորդեն վայրկեանէ վայրկեան փառախնուրուն տակ թաղուելու երկիւղը, զիւրք ազատիկ խոտացողներուն վրայ փառախնութեան առջն իրենց գեղացած կատարութիւնը, իրենց մօտալուտ ազատութեան խանգարող մտածումը, երախագիտութիւնը, չարաշուք նախազգացումներն և կեանքի յատակ զաղափարին առջն ուրախութեան խոյանքները: Իրարու կը փաթուլան՝ միշտ աւելի ուժով, և այսպէս համր ու զիրկնողներն ինքնաբերաբար միմեան զգայութիւնները կը լրեն, և իրարու կը հաղորդեն յաւելու համանման իրենց մտածումները: Անոն տուն ստորերկրայ ոլորտու զարձուածներու մէջ կորսուող խուլ թաւալում մը, հնչիւն մը, գետնի թնթիւն շարժում մը, կուտակուած փառախնութեան մէջէն փառախնուող տատանում մը՝ իրենց սքալին քաղաքները կը զաղրեցնեն: Կըզգան թէ իրենց կեանքը կախուած է անտեսանելի թնթիւն մը: Յետոյ կըրկին հոգի կ'առ-

նեն, հայոցանք մը, յոյսի կամ ազօթի խօսք մը կը մրմնջեն և նոր խանդով մը կրկին կը յանձնուին սպասումի մարտնչութեան:

Յանկարծ մուրճի հարուածները կը զաղրեն:

— Ի՞նչ կայ:

— Մի՛ խօսիր: Մի՛ շարժիր:

Երկու կախաւորներուն ախանջին կը հասնին բազմաթիւ չիւթ ձայներ: Քանի մը խօսքեր կը հնչեն՝ աւելի յստակ կերպով:

— Այդ կերպով՝ ապահովապէս պիտի սպաննէք զանոնք:

— Միջոցներու ընտրութիւն կարելի չէ ընել և կորնցնելու ժամանակ չունենք:

— Շնորհաւանդութիւններուն ուժը կը տրկարանայ մուրճի հարուածներուն տակ: Փոխանակ ազատիւնը՝ պիտի խեղդէք զանոնք:

— Տակաւին անգին թանձրութիւն մը կայ՝ մինչև յատակը հասնելու համար: Օ՛ն, օ՛ն, փորձ մըն է յրաճիւն: Շաւրուակներ:

— Կաղաքիմ, վայրկեան մը զաղրեցուցէք աշխատութիւնը:

— Գլխաւոր պատը կանգուն մնացած է և ստաղծները կը բռնէ: Այս կողմէն վախճալու բան չիկայ:

— Գլխաւոր պատը բաւական չէ:

— Զի՞չդ է, շատ ճիշդ է:

— Անխաճախութիւն է մուրճերով աշ-

խաղ: Բաները, երկմանները գործածեցէք: Փոքրիկ լծակներ, անուորդներ գործածեցէք: Բեկորները վերցուցէք՝ առանց զարնելու անոնց: Զգուշացէք տառանգներ, ցնցումներ պատճառել:

— Այո՛, այո՛, փոքր լծակներ:

— Անուորդները:

— Բաները, բրիչները:

— Բայց մեզմ կերպով, Աստուծոյ սիրուն: Կանայ կամայ՝ կը չէք ուղեր զուք իսկ զո՛ն երթալ ձեր ևոսողին:

— Գործի սկիւնք:

— Սկիւնք:

Մերանք հոնդալով՝ կ'ըսէ կնոջ:

— Զպիտ յաջողին ազատիկ մեզ:

— Եւ կ'ընէ կը զոյէ:

— Թշուառականներ:

Յետոյ միասին՝ ողորմուկ ձայնով մը կ'աղերսեն:

— Օգնութիւն, օգնութիւն: Զենք ուղեր մեզին: Պիտի համբերենք: Պիտի սպասենք: Օգնութեան հասէ՛ք:

Զերմ վիճարանութեան յաջորդեցին հաղթումիկ տարտամ, ընդհատուած շուրկներ, մերթ կարճ հրաման մը, մերթ բացազանգութիւն մը, մերթ փոփառք մը: Բայց այս աղմուկները կը մօտենան և կեանքի յոյսը կը վերածնի տարաբաղնութեան սրտին մէջ:

Եւ անա՛ յանկարծ, խիստ մօտէն կը լսեն յաղթական եղանակով մը տարտամուած սա բառերը:

— Զեղի կ'աւտում թէ գիտնափորի կամարը երեսն եղած է: Խաբուած չէ՞նք:

Այս գուշակութիւնը ճիշդ էր: Կամարը շատ քիչ ծոած է. գրեթէ ամբողջութեամբ կեցած է:

— Կամարին տակը փորեցէ՛ք, կը պորայ մէկը:

Մերունին կուզէ խօսիլ, բայց չի կրնար:

Կինը կը հասնայ անոր զիտաւորութեան և կը փութայ բացատրել զայն ազատարարները քաջակերու համար:

— Կամարին տակը չենք: Կրնաք խորտակել զայն:

Նորէն կը լսեն հապճեպ վիճաբանութիւն մը:

— Պէտք է վար լծակ՝ տակէն փորելու համար:

— Եւ կ'ընեն:

— Ո՛չ, ո՛չ:

— Եւ կ'ընան ի՞նչոյ:

— Զեն թողուր որ ի՞նչաս...

— Զենք թողուր...

— Փորած հորերից կրնայ նորէն գոյուել ամենաթնթիւն բախումով մը:

— Եթէ մինչև վեց մէթը վար ի՞նչու:

— Եւ Կ'ընէ ի՞նչոյ: շատ հեռու պիտի գտնուի կամարէն զայն խորտակելու համար:

— Արդէն ճեղքուած է: Սրածայր կը-

